



BIBLIOTECA ITALIANA

Colecție coordonată

de

SMARANDA
BRATU ELIAN

NUCCIO ORDINE

ITALO CALVINO

LECTII AMERICANE

Şase propuneri pentru următorul mileniu

Traducere din italiană, cronologie și note de
OANA BOȘCA-MĂLIN

Prefață de
LAURA DI NICOLA

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

NOTA TRADUCĂTORULUI

Prezenta traducere folosește ca ediție de referință volumul *Lezioni americane*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 2002.

Volumul cuprinde o serie de șase conferințe scrise de Italo Calvino pentru a fi citite unui public academic. Pe ultima autorul n-a mai apucat să o încheie, ci este reconstituită din notițele lăsate de autor înainte de moarte. Pregătirea materialului pentru publicare a fost făcută, după dispariția scriitorului, de către soția acestuia, Esther Calvino. Avem de-a face, așadar, cu un material de lucru care ne poate sugera foarte bine laboratorul de creație al lui Calvino – scriitorul, criticul și teoreticianul literar. Cele șase „lecții“ îl bucură pe cititor, purtându-l printr-un adevărat carusel prin literatura occidentală. Intenția traducerii de față a fost tocmai aceea de a rămâne cât mai aproape de originalul semnat de unul dintre marii maeștri ai intertextualității din secolul XX, și nu de a transforma opera într-o ediție filologică, pe care nu știm în ce măsură Italo Calvino intenționa s-o facă, dar e sigur că n-a mai apucat. De aceea, majoritatea textelor care în volum sunt citate în original au fost preluate ca atare, folosindu-se ca sursă chiar textul lui Calvino, inclusiv ca grafie, punctuație, paginare etc.; foarte rar s-a recurs la textul-sursă, și aceasta doar acolo unde citarea din memorie propusă de scriitorul italian era parțială și ininteligibilă. De multe ori, Calvino nu oferă titlul sursei și cu atât mai puțin ediția din care preia citatul, ci doar autorul, în vreme ce alții precizează inclusiv ediția folosită. Am respectat pe cât posibil opțiunile autorului, fără nici o intenție de a „corecta“ sau emenda modalitatea de citare după ediții originale de referință.

În ceea ce privește traducerea citatelor, am recurs, desigur, la versiunile deja publicate în limba română, precizând acest lucru în notele de subsol. Acolo unde operele beneficiază de mai multe traduceri, am luat ca reper fie traducerea cea mai recentă, fie acea traducere în care apar cel mai limpede conceptul sau sintagma pe care Calvino dorește să le evidențieze și să le comenteze. De asemenea, acolo unde edițiile de referință ofereau traduceri incomplete sau emendabile, am intervenit pe acest text, menționând totodată intervenția în notă. Acolo unde nu există o variantă română publicată, am recurs la o traducere ad-hoc: toate fragmentele care nu poartă mențiunea ediției citate au fost traduse special pentru acest volum. De asemenea, am introdus în corpul textului, în traducere românească, acele fragmente cărora și autorul a dorit să le ofere o tălmăcire în italiană, alături de varianta originală. În ceea ce privește fragmentele preluate de Calvino din literatura italiană, am adăugat traducerea în continuarea originalului, la fel ca la fragmentele din alte literaturi.

Nădăjduiesc că acest volum, fundamental pentru teoria literară a ultimelor trei decenii, își va găsi locul care îi revine pe drept în bibliografia de specialitate de la noi și că va oferi atât un instrument de lucru în formarea celor care fac studii literare, cât și o lectură captivantă și cuceritoare tuturor celor care vor deschide cartea și vor accepta să fie purtați lejer, pe nesimțite, pe multiple căi, dar cu precizie și cu ochii larg deschiși, prin istoria literaturii occidentale.

O.B.M.

LECTȚII AMERICANE

Șase propuneri pentru următorul mileniu

Suntem în 1985: doar cincisprezece ani ne despart de începutul noului mileniu. Deocamdată nu mi se pare că apropierea acestei date ar suscita vreo emoție deosebită. Oricum, nu mă aflu aici ca să vorbesc despre futurologie, ci despre literatură. Mileniul care e aproape pe sfârșite a fost martorul nașterii și răspândirii limbilor moderne din Occident și a literaturilor care au explorat posibilitățile expresive, cognitive și de imaginație ale acestor limbi. A fost și mileniul cărții, întrucât a văzut obiectul-carte căpătând forma care ne este familiară astăzi. Poate că frecvența cu care ne întrebăm despre destinul literaturii și al cărții în era tehnologică așa-zis postindustrială reprezintă chiar un semn că acest mileniu este pe cale să se încheie. Cred că ar fi hazardat să ne lansăm în astfel de previziuni. Încrederea mea în viitorul literaturii vine din convingerea că există lucruri pe care numai literatura le poate oferi, cu mijloacele sale specifice. Aș dori, așadar, să dedic aceste conferințe unor valori, sau calități, sau specificități ale literaturii la care țin în mod deosebit, încercând să le plasez în perspectiva noului mileniu.

1

LEJERITATEA

Voi dedica prima conferință opoziției lejeritate–greutate și voi aduce argumente în favoarea ușurinței. Aceasta nu înseamnă că socotesc argumentele greutateii mai puțin valabile, ci doar că înclin să cred că despre lejeritate am mai multe de spus.

După patruzeci de ani de când scriu *fiction*, după ce am explorat diferite căi și am făcut diferite experimente, a venit vremea să caut o definiție de ansamblu a muncii mele; aş propune-o pe aceasta: acțiunea mea a fost de cele mai multe ori o reducere a greutateii; am căutat să reduc din greutatea ba a figurilor umane, ba a corpurilor cerești, ba a orașelor; și, mai ales, am încercat să reduc din greutatea structurilor povestirii și a limbajului.

În această conferință voi căuta să explic – mie însumi și vouă – de ce am fost tentat să consider lejeritatea o valoare, și nu un defect; care sunt exemplele, printre operele din trecut, în care recunosc idealul meu de lejeritate; cum plasez această valoare în prezent și cum o proiectez către viitor.

Voi începe cu ultimul punct. Atunci când mi-am început eu activitatea, datorită de a reprezenta vremurile în care trăiam era imperativul categoric al oricărui tânăr scriitor. Plin de bunăvoință, căutam să mă contopesc cu

acea energie nemiloasă care pune în mișcare istoria veacului nostru, cu toate întâmplările ei colective și individuale. Căutam să surprind o armonie între spectacolul agitat al lumii, când dramatic, când grotesc, și ritmul interior picaresc și aventuros care mă îmboldea să scriu. Mi-am dat repede seama că, între faptele vieții care ar fi trebuit să constituie materia mea primă și agilitatea spumoasă și tăioasă care îmi doream să-mi însuflețească scriitura, se despicase o falie pe care îmi era tot mai greu s-o umplu. Poate că tocmai atunci descopeream greutatea, inerția, opacitatea lumii: trăsături care se lipesc imediat de scriitură, dacă nu găsești modalitatea de a le evita.

Erau momente în care mi se părea că lumea devine pe de-a-ntregul de piatră: o lentă împietrire mai mult sau mai puțin avansată, în funcție de oameni și locuri, dar care nu lăsa deoparte nici un aspect al vieții. Ca și cum nimeni n-ar fi putut să scape de privirea inexorabilă a Meduzei.

Singurul erou în stare să reteze capul Meduzei este Perseu, care zboară cu sandalele înaripate, Perseu, care nu-și îndreaptă privirea spre chipul Gorgonei, ci doar spre imaginea ei reflectată pe scutul de bronz. Și iată că Perseu îmi vine în ajutor și acum, când mă simt deja prins în menghina de piatră, așa cum mi se întâmplă de fiecare dată când încerc să fac o reevocare istorico-autobiografică. Mai bine să las ca discursul meu să se alcătuiască cu ajutorul imaginilor din mitologie. Ca să taie capul Meduzei fără să fie împietrit, Perseu se sprijină pe tot ceea ce poate fi mai ușor, boarea de vânt și norii; și-și îndreaptă privirea spre ceea ce i se poate dezvălui doar printr-o viziune indirectă, într-o imagine capturată de o oglindă. Imediat mă tentează să găsesc în acest mit o alegorie a raportului

poetului cu lumea, o lecție despre metoda care trebuie urmată când scrii. Dar știi că orice interpretare sărăcește mitul și-l sufocă: cu miturile nu trebuie să te grăbești, e mai bine să le lași să se stivuiască în memorie, să poposești și să meditezi asupra fiecărui detaliu, să reflectezi asupra lui fără să părăsești limbajul lor de imagini. Lecția pe care o putem extrage dintr-un mit ține de literalitatea povestirii, nu de ceea ce adăugăm noi din exterior.

Raportul dintre Perseu și Gorgona este unul complex: nu se încheie cu decapitarea monstrului. Din sângele Meduzei ia naștere un bidiviu înaripat, Pegas; greutatea pietrei poate fi răsturnată în opusul ei; cu o lovitură de copită în Muntele Elicon, Pegas face să țâșnească izvorul din care se adapă Muzele. În unele versiuni ale mitului, Perseu este cel care-l va călări pe miraculosul Pegas cel îndrăgit de Muze, născut din sângele blestemat al Meduzei. (De altfel, și sandalele înaripate proveneau tot din lumea monștrilor: Perseu le primise de la surorile Meduzei, Graiele cele cu un singur ochi.) Cât despre căpățâna retezată, Perseu nu o părăsește, ci o ia cu sine, ascunsă într-un sac; când dușmanii sunt pe cale să-l doboare, e de ajuns să le-o arate ridicând-o de coama de șerpi, și pe dată relicva sângerândă devine o armă invincibilă în mâna eroului: o armă pe care o folosește numai în cazuri extreme și doar împotriva celui care merită să se preschimbe în propria sa statuie. Aici, desigur, mitul dorește să-mi spună ceva, ceva ce e implicit în imagini și ce nu se poate explica altminteri. Perseu reușește să stăpânească acel chip cumplit ținându-l ascuns, după cum mai înainte îl înfrânsese privindu-l în oglindă. Puterea lui Perseu stă întotdeauna în refuzul privirii directe, dar nu în refuzul realității lumii

monștrilor în care i-a fost dat să trăiască, o realitate pe care o poartă cu sine, pe care și-o asumă ca pe propria sa povară.

Putem afla ceva mai mult despre raportul dintre Perseu și Meduza citind *Metamorfozele* lui Ovidiu. Perseu a învins într-o nouă bătălie, a masacrat cu lovituri de spadă un monstru marin, a eliberat-o pe Andromeda. Iar acum se apucă să facă ceva ce oricare dintre noi ar face după o ispravă de felul ăsta: se duce să se spele pe mâini. În astfel de cazuri, problema lui e unde să pună capul Meduzei. Iar aici Ovidiu are niște versuri (IV, 740–752) care mi se pare că reușesc să explice extraordinar de câtă delicatețe sufletească e nevoie ca să fii un Perseu, un învingător al monștrilor: „anguiferumque caput dura ne laedat harena, / mollit humum foliis natasque sub aequore virgas / sternit et inponit Phorcynidos ora Medusae“ [„ca să nu rănească de nisipul aspru capul purtător de șerpi, așterne pe pământ frunze moi, peste care întinde mlădițe născute sub apă, iar deasupra acestora așază capul Meduzei, fiica lui Phorcus“¹]. Mi se pare că lejeritatea de care dă dovadă Perseu nu ar putea fi mai bine reprezentată decât de acest gest de o delicatețe liniștitoare față de acea ființă monstruoasă și cumplită, dar într-un fel și fragilă, perisabilă. Dar lucrul cel mai neașteptat este miracolul care urmează din asta: crenguțele marine, în contact cu Meduza, se transformă în corali, iar nimfele dau fuga să se împodobească și apropie alte crenguțe și alge de cumplita relicvă.

Inclusiv această întâlnire de imagini, în care grația și delicatețea coralului mângâie oroarea feroce a Gorgonei, este atât de încărcată de sugestii, încât n-aș vrea s-o stric

1. Ovidiu, *Metamorfoze*, trad. rom. David Popescu, [f.e.], București, 1972, p. 146.

cu comentarii sau interpretări. Ceea ce pot să fac este să apropiez aceste versuri ale lui Ovidiu de cele ale unui poet modern, Eugenio Montale, cu poezia *Mic testament*, în care găsim elemente foarte subtile, care sunt ca niște embleme ale poeziei sale („traccia madreperlacea di lumaca / o smeriglio di vetro calpestato“ [„urmă de melc cu sclipet sidefiu / sau praf lăptos de sticlă măcinată“¹]) puse față în față cu un înspăimântător monstru infernal, un Lucifer cu aripi de smoală care se pogoară peste capitalele Occidentului. Niciodată Montale nu a mai evocat la fel ca în această poezie din 1953 o viziune atât de apocaliptică, dar ceea ce versurile sale aduc în prim-plan sunt acele minime urme luminoase pe care el le contrapune întunecatei catastrofe („Conservare la cipria nello specchio quando spenta ogni / lampada / la sardana si farà infernale...“ [„Păstrează-i fardul într-o oglinjoară / când, după ce lumina se va stinge, / drăcesc se va-nțeți jocul sardanei“]). Dar cum putem spera oare să ne salvăm în ceea ce este mai fragil cu puțință? Această poezie a lui Montale este o profesiune de credință în persistența a ceea ce pare a fi cel mai abtirit destinat pierzaniei și în valorile morale păstrate în cele mai firave urme: „il tenue bagliore strofinato / laggiù non era quello d'un fiammifero“ [„iar pâlparea firavă și ștersă / de-acolo nu venea dintr-un chibrit“].

Și uite cum, ca să izbutesc să vorbesc despre epoca noastră, a trebuit să fac un ocol mare, să evoc fragila Meduză a lui Ovidiu și pe smolitul Lucifer al lui Montale.

1. Acestea și versurile următoare din aceeași poezie: trad. rom. Marian Papahagi, în volumul Eugenio Montale, *Poezii*, ediție și note de Șerban Stati, cu o prefață de Pietro Cataldi, Biblioteca Italiana, Humanitas, București, 2006, p. 229.

E greu pentru un romancier să reprezinte ideea sa de lejeritate, prin exemple din viața contemporană, altfel decât transformând-o în obiectul de neatins al unei *quête* fără sfârșit. Este ceea ce a făcut în mod evident și spontan Milan Kundera. Romanul său *Insuportabila ușurătate a ființei* este, în realitate, o constatare amară a Ineluctabilei greutăți a vieții: nu numai a condiției de opresiune, disperate și *all-pervading* de care a avut parte nefericita sa țară, ci a unei condiții umane care ne e hărăzită și nouă, chiar dacă suntem infinit mai fericiți. Greutatea vieții, pentru Kundera, se află în orice formă de constrângere: urzeala aceea deasă de constrângeri publice și private, care până la urmă ajunge să cuprindă orice existență, să se-nnoade tot mai strâns în jurul ei. Romanul său ne demonstrează că în viață tot ceea ce alegem și considerăm ca fiind ușor nu întârzie să-și arate propria greutate insuportabilă. Poate că numai vivacitatea și mobilitatea inteligenței scapă de blestemul acesta: calitățile implicate în scrierea romanului, care aparțin unui alt univers decât cel al vieții.

În momentele în care regnul omenesc mi se pare a fi condamnat la greutate, cred că ar trebui să zbor precum Perseu, într-un alt spațiu. Nu vorbesc despre refugiul în vis ori în irațional. Vreau să spun că trebuie să-mi schimb abordarea, trebuie să privesc lumea cu o altă optică, o altă logică, alte metode de cunoaștere și de verificare. Imaginile de lejeritate pe care le caut nu trebuie să se lase dizolvate asemenea viselor de către realitatea prezentului și a viitorului...

În universul infinit al literaturii se deschid mereu alte căi de explorat, foarte noi sau extrem de vechi, stiluri și forme care ne pot modifica imaginea asupra lumii... Dar,

dacă literatura nu e de ajuns ca să-mi garanteze că nu alerg doar după niște vise, atunci caut în știință hrana pentru viziunile mele în care orice greutate este dizolvată...

Astăzi, ai spune că fiecare ramură a științei vrea să ne demonstreze că lumea se susține pe entități extrem de subtile, precum mesajele ADN-ului, impulsurile neuronilor, quarcii, neutrinii care rătăcesc prin spațiu de la începutul timpurilor...

Și apoi, informatica. Este adevărat că *software*-ul n-ar putea să-și exercite puterile ușurinței altfel decât cu ajutorul greutății *hardware*-ului; cu toate acestea, *software*-ul este cel care comandă, care acționează asupra lumii exterioare și asupra mașinărilor, care există numai în funcție de *software* și evoluează astfel încât să elaboreze programe tot mai complexe. A doua revoluție industrială nu se prezintă la fel ca prima, prin imagini strivitoare cum ar fi presele de plăci de tablă sau scurgerea oțelului fluid, ci e reprezentată prin biții unui flux de informație care curge prin circuite sub forma unor impulsuri electronice. Mașinăriile de fier sunt tot aici, dar se supun biților lipsiți de greutate.

Este oare legitim să extrapolez din discursul științelor o imagine a lumii care să corespundă dorințelor mele? Iar, dacă operațiunea pe care o încerc mă atrage, este pentru că simt că ar putea să se-nnoade cu un fir din istoria de demult a poeziei.

De rerum natura a lui Lucrețiu este prima mare operă de poezie în care cunoașterea lumii devine disoluția structurii compacte a lumii, percepție a ceea ce este infinit de mărunț, și de mobil, și de ușor. Lucrețiu dorește să scrie poemul materiei, dar ne anunță de la început că adevărata

CUPRINS

<i>Italo Calvino și ale sale Poetry lectures,</i> de Laura Di Nicola	5
<i>Cronologie</i>	25
1. Lejeritatea	45
2. Rapiditatea	81
3. Exactitatea	111
4. Vizibilitatea	141
5. Multiplicitatea	165
<i>Anexă. A începe și a încheia</i>	193